

Tanulmányok a magyar regényről

BORI IMRE:
FRIDOLIN ÉS TESTVÉREL
FÓRUM KÖNYVKIADÓ,
ÚJVIDÉK, 1976

A huszadik századi magyar próza, de mindenekelőtt a regény nyílt kérdése mind az irodalomtörténetnek, mind a magyar regény autentikus formáit vizsgáló elméletnek. Nyílt kérdés mert jellemrajza szerint több síkú, forrásvidékei eltérőek, törekvései és irányai sokszor ellentétesek, anyaga és valóságélménye pedig, ha lehet, még nagyobb változatosságot mutat. A mind időszerűbb és mind gyakoribb kérdések nyilván ezért maradnak legtöbbször válasz nélkül. A regény-kérdés összetettsége, a regény-történet fehér foltokkal tarkított menete, s nyilván az ellentéteket felismerve áthidaló történeti vagy elméleti szemlélet hiánya eredményezi és táplálja is azokat a hiedelemnek is nevezhető közhelyeket, melyek szerint nincs magyar regény és a huszadik századi magyar próza nem emelkedett a vers értékszintjéig. Holott bizonyosan nem erről van szó. Egyszerűen a huszadik századi verset jobban ismerjük mint a huszadik századi regényt és megbízhatóbb (kipróbáltabb) eszközeink vannak a vers leírására, ezért a regény nem érdektelensége folytán, hanem viszonylagos ismeretlensége miatt került az irodalomtörténeti és általában az irodalmi érdeklődés hátterébe.

Éppen ezért nem véletlen, hogy Bori Imre, akit egész eddigi munkássága folyamán az irodalmi ismeretlen, vagy a rosszul megismert irodalmi tény tartotta vonzásában a magyar irodalmi avantgarde történetének megírása után éppen a próza nyílt kérdése felé fordult és kutatásainak első szakaszában már ki is jelölte azt a gondolatmenetet, mely — szerinte — a magyar regény időszerű kérdéseinek megértését, a regény körüli közhelyek és hiedelmek eloszlatását eredményezheti.

A Fridolin és testvéreiben négy tanulmányt tett közzé, a két Cholnoky — Viktor és László — prózaírásáról, Kosztolányi Dezső regényeiről és Krúdy Gyula pályájának „nagy évtizedéről”, a tizes évek kezdetétől a húszas évek elejéig. A Krúdy-tanulmány könyvnyi terjedelme, az egyes művek elmélyült, körültekintő elemzése arra mutat, hogy Bori Imre szerint a huszadik századi magyar regény történetének központi fejezete Krúdy Gyula prózaírása, hiszen erre enged következtetni egyrészt az is, hogy a 19. századi magyar regény, de elsősorban Jókai regényírásának tapasztalatai éppen itt teljesednek ki az elfogadás és az elutasítás összejátszó eszközeivel, másrészt az is, hogy napjaink magyar regényét, legalábbis egyik erős vonulatát éppen a Krúdy-próza tapasztalataiból kiindulva lehet megközelíteni. Éppen ezért tarthatjuk a Fridolin... szerves részének Bori Imre nagyszabású Jókai-tanulmányát, melyet folytatásokban a Híd közölt.

Krúdy Gyula prózaírásának azonban nemcsak irodalomtörténeti jelentősége nagy; művét abban az időszakban alkotta meg, melyben a „cselekményes regény” már elérhetetlen, és ezért „a kor ösztönzéseinek engedelmességgel, de belső hajlamaira is hallgatva, a lelki szenzáció síkjára vitte át a megjelenítést” (Fridolin... 79. old.) s ezzel a modern regény felé döntő lépéseket tett, mint-hogy a cselekmény egyenes vonalvezetését megtörte, az idő kontinuitását felszaggatta, a külső leírást a lírai értelmezés és jelképezés eszközeivel váltotta fel, s eközben kialakította a maga sajátos szövetformáló eszközeit is, az emlékezés és a jelen egybejátszásával, minnek következtében Krúdy „nem a múlt, hanem a maga jelenének az írója.” (Fridolin... 81. old.) Olyan alapvető szempontok ezek, melyek segítségével Bori Imre Krúdy „nagy évtizedének” minden művét megfigyelhet, ugyanakkor azonban kiindulópontokat is találhatott a modern magyar regény történetének megírásához. Kétségtelen, hogy „előtanulmányokról” lévén szó Krúdy pályaképe tovább árnyalható, a magyar regény kérdése tovább bontható. Az is biztos azonban hogy Bori Imre már az általa is „vázlatnak” nevezett Krúdy-írással a magyar regény problémáját a megszokottól eltérő összefüggések rendszerében jelölte meg, amint-hogy a Krúdy-művek eddig kialakult értékrendjét is megingatta. S ezzel egyidőben az említett nyílt kérdésekre is megadta a maga számottevő válaszait.

Elméletileg központi helye a Krúdy-tanulmánynak az ún. „Krúdy-effektus”, mely kezdetben „írói cselek” formájában jelent meg, majd mind elmélyültebben és tudatosabban a modern regény kérdésének egyik lehetséges megoldására alakult át. Hiszen, amikor az egyenes vonalú cselekményvezetés már lehetetlen, ami-

kor a „mesélés” már anakronisztikus, amikor az idő folyamatossága nemhogy segítené, hanem hátráltatja az író munkáját, akkor olyan nyelvi és szövegformáló eszközök kialakítása válik szükségessé, melyek betölthetik a hiányok után maradt teret, mégpedig oly módon, hogy funkcionálásuk után a látszólag másodlagos elsődlegessé válik. Ezt eredményezi, Bori Imre szerint a „Krúdy-effektus”, mely szöveg-háttér, onnamentika, a jelképek jele és sorozata; s így módon az effektusok sokasága lehetővé teszi a funkcióváltást: „nemcsak kiegészítik immár az alapszöveget és az alapmondanivalót: a jelentéshordozásban is megnövekedett a szerepük, most már mind egy-értelműbben epikát helyettesítő funkciójukkal is.” (Fridolin... 254. old.) A szöveg-háttér a mű előterébe lép, megszűnik díszítő szerepe s végül maga a szöveg-háttér lesz a mű igazi valóságképe, ami meggyőzően bizonyítja, hogy ami Krúdy műveiben múltnak és emlékeknek látszik, ami álomképnek és fikciónak tűnik, valójában nem más, mint az intenzíven a jelenre figyelő író diagnózisa a maga koráról. Mindezt Bori Imre meggyőzően fejti ki a Krúdy-művek sorából. Elsősorban e művek tartalmi vonatkozásaiból. Bori Imre „leíró-elemző” módszere a regényt elsősorban a tartalom távlatából világítja meg, megállapításait a tartalmi összefüggések rendszerében teszi meg, még akkor is, ha a szokásosan formátlanannak tartott Krúdy-műveket védi ki a számos ítéletektől. Ez a módszer az anyagfeltárást vallja feladatának, s bizonyos, hogy éppen az anyagfeltárási körülmények között elvégzett fáradságos munkája jeleníti az első lépést a huszadik századi magyar regény nyílt kérdéseinek megválaszolására.

EGYSZÓVAL: Bori Imre irodalomtörténeti munkásságának újabb, számottevő eredménye a Fridolin és testvérei.

Bányai János